

УДК 811.161.2'271.1:070(477.82)“20”

Іванна Мислива-Бунько – кандидат філологічних наук,
асистент кафедри соціальних комунікацій, редактор І категорії інформаційно-видавничого центру
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Культура мови сучасних волинських мас-медіа

Проаналізовано культуру мови волинських ЗМІ, з'ясовано причини низького рівня мовної компетентності мас-медіа: неосвіченість журналістів і редакторів, їхня недбалість, пасивність до вдосконалення, байдужість до всього українського – мови, історії, культури, традицій, звичаїв, вплив побутового мовлення і російської мови, а також історичні чинники (мовна політика Російської імперії та СРСР). Виявлено в медійних текстах зразки зросійщення на лексичному та синтаксичному рівнях: активне уживання росіянізмів *даний, наступний, складати, відносити, не дивлячись на, крупний, знаходиться, займатися*, активних дієприкметників *існуючий, діючий, захоплюючий, зростаючий, практикуючий, домінуючий, вражаючий, хвилюючий* та ін., конструкцій із прийменниками *по, при, на*. Запропоновано практичні поради щодо усунення мовних помилок.

Ключові слова: культура мови, мас-медіа, ЗМІ, росіянізми, активні дієприкметники, конструкції з прийменниками.

Постановка наукової проблеми та її значення. Газети, журнали та інтернет-видання, радіо і телебачення – невід'ємна частина щоденного життя українців. Із них ми дізнаємося про суспільно-політичні, економічні, світові, освітні, наукові, культурні, спортивні події. Чи не найважливішу роль відіграє не лише сама інформація, але і її мовно-стилістичне оформлення. Саме засоби масової інформації через усне й писемне мовлення впливають на мовну поведінку населення. Зокрема, радіо і телебачення формують у людей, особливо дітей, манеру розмовляти, преса – писемні норми української літературної мови (орфографічні, лексичні, граматичні, стилістичні). Тому сучасні українські ЗМІ повинні творити важливий для національної держави цілісний мовний образ, усіляко плекаючи неповторність феномену нашого мовлення [8, с. 13–14]. З огляду на це, вибрано тему культури мови волинських засобів масової інформації як частини медійного простору України.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Про лінгвістичний аспект українських ЗМІ маємо чимало праць (Б. Д. Антоненко-Давидович, К. Г. Городенська, І. Р. Вихованець, С. Я. Єрмоленко, С. Й. Караванський, Л. Т. Масенко, О. Д. Пономарів, О. А. Сербенська, Н. М. Сологуб, С. В. Шевчук та ін.). Усі вони несуть теоретично-практичне спрямування. Проте динаміка української мови спричинює подальше її студіювання та унормування.

Мета статті – зафіксувати зразки зросійщення та мовного недбальства у волинських мас-медіа, подати практичні рекомендації з покращення мовлення. **Джерельна база:** газети «Волинь-нова», «Луцький замок», «Сім'я і дім», інтернет-видання «Волинські новини», «Волинська правда», «ВолиньPost», «VIP. Волинський інформаційний портал», радіо «Луцьк», «Сід FM», ВОДТРК, ТРК «Аверс».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. На думку професора І. Р. Вихованця, культура мовлення відбиває рівень опанування норм усної і писемної української літературної мови, свідоме й доречне використання виражальних засобів мови залежно від мети й обставин спілкування [3, с. 16]. Здебільшого мовці опановують правила наголошення, написання слів, уживання лексичних конструкцій, побудови речень, а також точність, виразність, стилістичну доречність висловлювання через мас-медіа. Проте сьогодні ЗМІ засвідчують низький ступінь мовної компетентності. Журналісти найчастіше припускають помилки у слововживанні та синтаксичній сполучуваності лексем, переносячи до української мови норми російської. Усе це спричинено не лише багатомовним гнобленням української мови Російською імперією, а передусім нашою «пасивністю, бездіяльністю і безхребетністю» [4, с. 40].

Калькування російських лексичних і синтаксичних структур – ось основна тенденція мови волинських ЗМІ й українських загалом. Активно в текстах преси та телемовленні функціонує дієслово *складати* (з рос. *составлять*): *бюджет складає, видатки складають, заборгованість складає, тривалість перемовин складає, кількість жінок у складі Верховної Ради складає, ціна на цукор складає, вірус складає загрозу, озеро складає окрасу міста, урожай зерна складає, дефіцит*

валюти складає, потреби складають, потужності складають та ін., напр: Загальна сума збитків складає орієнтовно 500 тисяч гривень («ВолиньPost», 13.11.2014); На сьогодні кількість жінок у Верховній Раді України складає майже на 11 % («Сім'я і дім», 12.02.2015); Радіаційний фон учора в Луцьку складав 0,011 міліренгена за годину («Волинь-нова», 19.04.2012). Складають усе, що завгодно. Але в цих випадках потрібно писати й казати *становить, дорівнює, сягає* або взагалі його опустити (*радіаційний фон – 0,011 міліренгена за годину, озеро – краса міста*).

Ще досі у ЗМІ вживають глибоко вкорінені росіянізми *даний, самий, наступний*. Щодо слів *даний, дана, дане, дані*, то в усіх випадках потрібно використовувати займенники *цей, ця, це, ці: дане* повідомлення, *дані* ознаки, *дані* закони, *дане* явище, *дані* вимоги – *це* повідомлення, *ці* ознаки, *ці* закони, *це* явище, *ці* вимоги. Дані в українській мові фігурують у текстах, таблицях, інструкціях, відомостях про факти, явища і т. ін. та представлені в буквено-цифровій, числовій, текстовій, звуковій або графічній формі, які зберігаються в ЕОМ та пересилаються і піддаються обробці [2, с. 273]. Пор.: *Щодо вбивства тварин, то «дане* питання стосується мисливствознавця *даного* держлісгоспу Шпорука. В цілому *дані* питання треба ставити до директора державного підприємства («ВолиньPost», 13.11.2014) та *Особисті дані* біійців «злили» в інтернет» («ВолиньPost», 22.04.2015).

Огідно звучить калька з російської *саме цікаве, самі видатні, саме важливе* та ін., напр.: *Сьогодні розповім про самого видатного співака ХХ століття* (радіо «Сід FM»); *На каналі: 20 фотографій про те, що Новий рік – саме душевне свято в світі* («Слово Волині», 15.12.2014). В українській мові існують власні засоби творення вищого і найвищого ступенів порівняння прикметників. Тому вживаймо наші *найцікавіший, найвидатніший, найважливіший, найбільш душевний* тощо.

Натрапляємо на безліч випадків використання прикметника *наступний* (рос. *следующий*): *наступна фраза, наступні події, наступний висновок, домовлено про наступне, повідомляти наступне, заявляти наступне* тощо, напр.: *Міські голови Луцька та Волновахи домовились про наступне...* («ВолиньPost», 10.11.2014). Наступними вони можуть бути, коли події/явища перебувають у певній послідовності (*наступного року, наступна зупинка, наступний конкурс*), напр.: *Наступний* товариський матч лучани зіграють у Луцьку 25 березня («Волинська правда», 23.03.2015). Вказані словосполучення вимагають вказівного займенника *такий, така, таке, такі: така фраза, такі події, такий висновок, домовлено про таке* (або *домовлено ось про що*), повідомляти *таке (ось що)*, заявляти *таке*.

Читаючи медійні тексти, помічаємо, що українці роблять вчинки, вирішують справи *не дивлячись* на різноманітні перешкоди: *не дивлячись на поганий настрій керівника, не дивлячись на погодні умови, не дивлячись на економічні проблеми* і т. д., напр.: *Не дивлячись на густі сірі хмари, саме в час флешмобу сонце посміхалось і обігрівало всіх присутніх на радісному дійстві* («Слово Волині», 07.04.2015); *Лучанки народжують, не дивлячись на загрозу для життя* («Волинські новини», 16.03.2010). Хоча це покруч від російського *несмотря*. Російсько-український словник подає такий переклад: *несмотря – незважаючи на* [6, с. 95]. Тому потрібно вживати *незважаючи на обставини, події, незважаючи на поганий настрій керівника, незважаючи на погодні умови* тощо.

Часто журналісти, щоб надати значущості об'єктові чи події, вводять у речення прикметник-епітет *крупний*: *крупний завод, крупні інвестиції, крупні успіхи, крупномасштабні плани* й ін., напр.: *Більшість з них – це невеличкі й малі підприємства, хоча є крупні як, наприклад, ДКП «Луцьктепло»* («Волинські новини», 12.12.2014). Із цим значенням в українській мові маємо прикметник *великий*, тому по-українськи – *великий завод, великі інвестиції, великі успіхи, великомасштабні плани*.

Ще однією недоречністю, що деформує нашу рідну мову, є дієслово *займатися* (рос. *заниматься*). Як зазначає О. Пономарів, первинне значення слова *займатися* – спалахувати, загорятися, починати світитися [7]. Під тиском російської мови і в писемному, і в усному мовленні активно творять конструкції типу: *займатися біологією, займатися історією, займатися мовою, займатися науковою роботою, займатися фізичними вправами, займатися в музичній школі, займатися в хореографічній студії, займатися танцями, займатися колекціонуванням, займатися реставрацією, займатися вишиванням* та ін., напр.: *Сім'я з хворою дитинкою покинули Львів і перебралися на село, купивши коника і почали займатися реабілітацією* («Слово Волині», 03.04.2015); *Адже з дитиною потрібно займатися різними розвивальними іграми, а в селі так – або*

робота, або дитина («Слово Волині», 20.03.2015); Саме ця фірма буде безпосередньо займатися реставрацією резиденції шляхтичів («Волинські новини», 26.07.2011). Проте під час перекладу багатозначного російського *заниматься* варто використовувати інші лексеми: *працювати в галузі біології, вивчати історію, вивчати (досліджувати) мову, відвідувати музичну школу, відвідувати хореографічну студію, танцювати, захоплюватися колекціонуванням (або колекціонувати), реставрувати, проводити різні розвивальні ігри, вишивати*.

Зразком мовного недбалства слугують конструкції з дієсловом *находиться* (рос. *находиться*): *голова ОДА знаходиться у відраженні, фірма знаходиться на Карбишева, співробітник знаходиться у відпустці, квартира знаходиться на восьмому поверсі, депутат знаходиться в лікарні й ін., напр.: Немає, мовляв, відповіді, де знаходиться митцю і всім нам («Волинські новини», 19.04.2015); ...Надати пільги з орендної плати за нежитлове приміщення дитячої громадської організація «Студія “Тоніка”», яка знаходиться на вулиці Дубнівській («ВолиньPost», 25.03.2015). У цих випадках українська мова має кілька глибоко змістовних і нормативних замінників: *перебувати, розміщуватися, стояти, лежати, бути*.*

Приблизко таке саме маємо з висловами, де дієслово *відносити*: *Луцьк відносимо до міст західноєвропейського типу («Луцький замок», 14.08.2014); Замок Любарта відноситься до найстаріших пам'яток України («Вісник+К», 21.11.2013); Медики повинні скрупульозно відноситися до кожної дії («Волинські новини», 20.03.2009). За даними словників, лексему *відносити* тлумачать як нести, перенести когось, щось, переміщати [2, с. 175]. Слухачі та глядачі натомість повинні вживати конструкції з дієсловами *належати, ставитися* або ж узагалі без них, напр.: *Луцьк – місто західноєвропейського типу; Замок Любарта належить до найстаріших пам'яток України; Медики повинні скрупульозно ставитися до кожної дії*.*

У газетах та інтернетових виданнях читаємо, а з радіо і телебачення чуємо: *громадяни слідкують за роботою Верховної Ради, вчені слідкують за кометами, фанати слідкують за футбольними змаганнями, вчителі слідкують за культурою мовлення та ін., напр.: Волиняни зможуть слідкувати за виділенням земельних ділянок в області в режимі онлайн («Слово Волині», 16.02.2015); ...Муніципалі й мають слідкувати за виконанням рішень міськради і вживати заходів впливу на порушників («VIP. Волинський інформаційний портал», 25.03.2015), А треба стежити чи спостерігати за чимось або дбати про щось*.

Тексти ЗМІ рясніють незграбними конструкціями з активними дієприкметниками на *-учий/-ючий, -ачий/-ячий*: *Щоб стабільно грати – треба ще людини 4, потрібні два хороших руйнівника і швидкий нападаючий («Волинська правда», 7.10.2013); Лучани з битами проганяли відпочиваючих із ставок («Волинські новини», 28.05.2014); ...Ділиться з Точка.net практикуючий київський психолог Олена Шелюг («Слово Волині», 03.11.2013). Проте, як зазначають лінгвісти, ці слова не властиві українській мові, а стимульовані найбільше впливом російської мови. Замість них потрібно вживати прикметники із суфіксами *-льн(ий), -івн(ий), -лив(ий), -ист(ий), -н(ий)*, іменники або підрядні речення [1, с. 141–149; 5, с. 23–24; 9, с. 188–190]. Подаємо найуживаніші помилкові словосполучення та морфологічно нормативні відповідники до них: *ведучі університети – провідні університети; виконуючий обов'язки – виконувач обов'язків; завідуючий кафедри – завідувач кафедри; виступаючий – промовець; доповідаючий – доповідач; головуючий зборів – голова зборів; знаючий – знавець, знайко; всезнаючий – всезнавець; відпочиваючий – відпочивальник; віруючий – вірянин; командуючий армії – командувач армії; обслуговуючий персонал – обслуга; бажаючий – охочий; малоімуцій – малозаможний; управляючий – керівник, управитель; страждаючий – страждений; лікуючий лікар – відповідальний, закріплений лікар; керуючий проектом – керівник проекту. Іноді, щоб уникнути кальок щодо активних дієприкметників, рекомендуємо вживати складні іменники (іменник+прикладка): *практикуючий юрист – юрист-практик; практикуючий психолог – психолог-практик; початкуючий художник – художник-початківець, художник-новачок; початкуючий поет – поет-початківець, поет-новачок; страйкуючі шахтарі – шахтарі-страйкарі*.**

Досі журналісти залюбки вживають дієприкметники *існуючий, діючий, домінуючий, вражаючий, слідуючий, зростаючий, напр.: Зростаючі вимоги до якості медичної допомоги, сучасна зростаюча алергізація дітей, вимагають присутності батьків під час проведення будь-яких маніпуляцій дитині («Під прицілом», 07.11.14); За його словами, даний боєприпас має підвищену потужність і значно більшим вражаючим ефектом, ніж стандартна ракета Граду («ВолиньPost», 09.02.2015); Існуюча*

в державі система пільг для бізнесу потребує реформування, тому що в існуючому вигляді не створює достатній **стимулюючий** ефект для розвитку економіки («Волинські новини», 22.10.2013). Вибір того чи того відповідника залежить передусім від значення головного іменника, наприклад: існуючі закони – **чинні** закони; існуючі думки, вчення – **відомі (наявні)** думки, вчення; існуючі кордони – **сучасні** кордони; існуючий порядок – **заведений** порядок; існуючі проблеми – **наявні** проблеми; існуюча система – **сучасна** система; існуючі ціни – **теперішні** ціни; діюче законодавство – **чинне** законодавство; діючий регламент – **чинний** регламент; діюча модель – **робоча** модель; діючий вулкан – **активний** вулкан; діюча армія – **регулярна** армія; вражаючий – **який вражає, різючий, могутній, сильний**; вражаючий ефект – **могутній** ефект; захоплюючий – **що (хто) захоплює, захопливий, звабливий, приваблює, знадливий, принадний**; хвилюючий – **що (хто) хвилює, зворушливий, бентежний, збудливий**; домінуючий – **що домінує, домінуючий, популярний, найбільш поширений, переважний, панівний, визначальний**; домінуюча думка, ідея – **поширена, популярна, провідна** думка, ідея; домінуючий чинник – **визначальний, основний** чинник; домінуюча тенденція – **тенденція, що домінує**; плаваючий курс (валюти), графік (роботи) – **змінний (нестійкий)** курс (валюти), графік (роботи); зростаючі вимоги – **щораз вищі** вимоги; зростаюча смертність – **щораз більша** смертність; зростаючий тиск – **щораз більший** тиск; зростаючі ціни – **щораз вищі** ціни; слабнучі учні – **дедалі слабші** учні.

Показовий недолік мови волинських мас-медіа – функціонування конструкцій із прийменниками **по, на, при**, котрі мають яскраво виражені російськомовні граматичні ознаки: Депутати збиратимуться лише **по вівторках** (ТРК «Аверс», 16.01.2015); За 2 місяці ремонтний завод виконав робіт **по замовленню** Міноборони України на суму понад 6 млн грн («Волинські новини», 15.07.2015); Зібрали їх **по вказівці** колишнього керівництва МВС («ВолиньPost», 18.11.2014); Так повна вартість плацкартного квитка з Володимира-Волинського до столиці на потяг № 142 Львів – Київ в залежності від дня тижня становитиме від 105 до 125 гривень («ВолиньPost», 02.03.2015). В українській мові такі словосполучення вживають з іншими прийменниками або без них: учитель **по освіті** – учитель **за освітою**; спеціаліст **по монтуванню** газових котлів – спеціаліст **із монтування** газових котлів; департамент **по виготовленню** земельних актів – департамент **із виготовлення** земельних актів; **по завершенню** – **після завершення**; комітет **по сприянню** малим підприємствам і підприємцям – комітет **зі сприяння** малим підприємствам і підприємцям; комісія **по наданню** субсидій – комісія **з надання** субсидій; **по вихідних** – **щовихідних, у вихідні**; **по вівторкам** – **щовівторка, у вівторки**; **по хворобі** – **через хворобу, у зв'язку з хворобою**; **по акційній ціні** – **за акційною ціною**; **при вивченні** матеріалу – **під час** вивчення матеріалу; **при житті** – **за життя**; **при умові** – **за умови**; **при підтримці** – **за підтримки**; **при таких обставинах** – **за таких обставин**; **розмовляти на англійській мові** – **розмовляти англійською мовою**; **перекладати на українську мову** – **перекладати українською мовою**.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, волинським мас-медіа властивий низький ступінь мовної компетентності. Вважаємо, що культура мови залежить передусім від освіченості журналістів і редакторів, а помилки спричинені їхньою недбалістю, пасивністю до вдосконалення, байдужістю до стану української мови. Зокрема, засвідчено активність в уживанні російнізмів *даний, наступний, складати, відносити, не дивлячись на, крупний, знаходиться, займатися*. Медійні тексти рясніють карикатурними прийменниковими та дієприкметниковими конструкціями. Вони не є надбанням сучасної української літературної мови, тому запропоновано нормативні лексичні, морфологічні та синтаксичні заміники. У перспективі вбачаємо аналіз мови мас-медіа щодо її вульгаризації та люмпенізації.

Література

1. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо / Б. Антоненко-Давидович. – К. : Книга, 2010. – 252 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Бусел. – К. ; Ірпінь : Перун, 2009. – 1736 с.
3. Вихованець І. Розмовляймо українською: мовознавчі етюди / І. Вихованець. – К. : ПУЛЬСАРИ, 2012. – 160 с.
4. Голубець М. На захист рідної мови та культури мовлення [Електронний ресурс] / М. Голубець. – Львів : Манускрипт, 2011. – 53 с. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/addbooksukr/home/zahist>.

5. Караванський С. До зір крізь терня, або Хочу бути редактором / С. Караванський. – Львів : БаК, 2008. – 120 с.
6. Мацько Л. Русско-український и українсько-русский словарь / Л. Мацько, О. Сидоренко, С. Шевчук. – К. : Вища школа, 1993. – 255 с.
7. Пономарів О. «Займатися» означає «спалахувати», «загорятися» [Електронний ресурс] / О. Пономарів // Блог професора Пономарева. BBC Україна. – Режим доступу : <http://www.bbc.co.uk/blogs/legacy/ukrainian/ponomariv/2011/05/post-47.html>
8. Сербенська О. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. / О. Сербенська. – Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 180 с.
9. Шевчук С. Моделі активних дієприкметників в сучасній українській літературній мові / С. Шевчук // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 8. Філологічні науки (мовознавство і літературознавство) : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 5. – С. 187–192.

References

1. Antonenko-Davydovych B. Yak my hovorymo / B. Antonenko-Davydovych. – K. : Knyha, 2010. – 252 s.
2. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / uklad. i holov. red. V. Busel. – K. ; Irpin : Perun, 2009. – 1736 s.
3. Vykhovanets I. Rozmovliaimo ukrainskoiu: movoznavchi etyudy / I. Vykhovanets. – K. : PULSARY, 2012. – 160 s.
4. Holubets M. Na zakhyt ridnoi movy ta kultury movlennia [Elektronnij resurs] / M. Holubets. – Lviv : Manuscript, 2011. – 53 s. – Rezhim dostupu : <https://sites.google.com/site/addbooksukr/home/zahist>.
5. Karavanskyi S. Do zir kriz ternia, abo Khochu buty redaktorom / S. Karavanskyi. – Lviv : BaK, 2008. – 120 s.
6. Matsko L. Russko-ukrainskii i ukrainsko-russkii slovar / L. Matsko, O. Sydorenko, S. Shevchuk. – K. : Vyshcha shkola, 1993. – 255 s.
7. Ponomariv O. «Zaimatysia» oznachaie «spalakhuvaty», «zahoriatysia» [Elektronnij resurs] / O. Ponomariv // Bloh profesora Ponomareva. BBC Ukraina. – Rezhim dostupu : <http://www.bbc.co.uk/blogs/legacy/ukrainian/ponomariv/2011/05/post-47.html>.
8. Serbenska O. Kultura usnoho movlennia. Praktykum : navch. posib. / O. Serbenska. – Lviv : Vydav. tsentr LNU imeni Ivana Franka, 2003. – 180 s.
9. Shevchuk S. Modeli aktyvnykh diiepriyketnykiv v suchasni ukrainskii movi / S. Shevchuk // Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho univertytetu imeni M. P. Drahomanova. Seria 8. Filologichni nauky (movoznavstvo i literaturoznavstvo) : zb. nauk. pr. – K. : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2013. – Vyp. 5. – S. 187–192.

Мысливая-Бунько И. Я. Культура речи современных волынских СМИ. Проанализирована культура речи волынских СМИ, выяснены причины низкого уровня языковой компетентности СМИ: необразованность журналистов и редакторов, их небрежность, пассивность к совершенствованию, равнодушие ко всему украинскому – языку, истории, культуре, традициям, обычаям, влияние бытовой речи и русской языка, а также исторические факторы (языковая политика Российской империи и СССР). Обнаружены в медийных текстах образцы русификации на лексическом и синтаксическом уровнях: активное употребление россиянизмов *следующий, составлять, относить, несмотря на, крупный, находится, заниматься, активных причастий существующий, действующий, растущий, практикующий, доминирующий, впечатляющий* и др., конструкций с предлогами *по, при, на*. Предложены практические советы по устранению речевых ошибок.

Ключевые слова: культура речи, масс-медиа, СМИ, россиянизми, активные причастия, конструкции с предлогами.

Myslyva-Bunko I. Ya. The Language Culture of Volyn Modern Mass-media. The paper analyses the language of Volyn mass-media culture, it determines the reasons of such a low language level of mass media competence, e.g. no high-qualified journalists and editors, their carelessness, their avoidance of improvement, indifference to everything Ukrainian (history, culture, language, traditions, customs), the influence of everyday language and Russian, and also historical factors (language policy of Russian imperia and USSR). The samples of Russian words on the lexical and syntactic levels are also found in the media texts. They are the frequent usage of various Russian words as *given, following, to compose/to be, to refer, regardless of, fat, locate, to go in for*, active participles *existed, active, growing, practical, dominative, impressive* etc., the word combinations with prepositions *over, by, on*. The practical recommendations according to the avoidance of language mistakes are proposed.

Keywords: language culture, mass-media, Russians words, active participles, word combinations with prepositions.

Адреса для листування: jasya2510@ukr.net